

**СТАТИИ И СЪОБЩЕНИЯ /
ARTICLES AND COMMUNICATIONS**

**ТЕРМИНИ ЗА ПУБЛИЧНОТО ОРАТОРСТВО В
КЛАСИЧЕСКА АТИНА (СРАВНИТЕЛНО-
ИСТОРИЧЕСКИ ДАННИ): 3. Демагог**

Стела Монева

**TERMS OF PUBLIC RHETORIC IN CLASSICAL ATHENS
(COMPARATIVE-HISTORICAL DATA): 3. DEMAGOGUE**

Stela Moneva

Abstract

The ancient Greek term “demagogue” is discussed in the present paper. The collected and analyzed data belonging to the ancient written record tradition allows the drawing of the following conclusions: when it is used for the first time by Thucydides the word does not have a pejorative meaning and is associated with eloquence; the second direct use of the term by Aristophanes has loaded it with the meaning of oral skill as well as with negativism that has become a prevailing tendency.

Key words: *Classical Athens, Demagogue, Terms, Kleon, Hyperbolus, Public Speech.*

Днес значението на старогръцката дума “демагог” има родствена употреба в съвременните езици. За непросветения е достатъчно да погледне множеството специализирани речници, за да узнае нейното съдържание¹. Сега терминът е със стандартно негативно звучение в нашия политически език и често е обругаван. Но винаги ли е било така? За изследователя на класическата античност същността на думата има своите корени и извори.

В съвременната научна литература “демагог” се конкретизира изключително като политически деец. Специализираните исторически съчинения свързват атинските демагози най-вече с преходното време след Перикъл и обикновено ги наричат “новите политици”². Произходът на демагозите, мястото, значението и ролята им в политическия живот на древна Атина в края на V в. пр.Хр. и началото на IV в. пр.Хр. са вече добре описани в съвременната литература. Прави впечатление, че изследователите често определят древните демагози като “тирани”, “диктатори”, “социални диктатори”, “деспоти на демокрацията”³. В повечето разработки обаче се забелязва стремежът на авторите да обвържат атинските демагози и употребата на термина “демагог” само и изключително с политическото действие и пространство в класическа Атина.

Необходимо е да се напомни, че в атинските условия политическото действие е невъзможно да се осъществи без умелото публично изказване. Свободата да говориш за обществените дела е не само частна възможност, но и обществена необходимост. Обществените актове в класическа Атина протичат непосредствено устно. Те се изразяват в прякото убеждение на множеството, което взема решение⁴. Популярният лидер е трябвало да бъде и популярен оратор, който би могъл да склони гражданите на своя страна. Ето защо употребата на термина “демагог” може да се търси и в полето на красноречието.

Настоящото изследване си поставя задачата да отличи ролята на древните демагози, тези радикални политически дейци, за еволюирането на думата “демагог” към значението на умело публично изказване, към ораторски изяви⁵. Самото начинание за разглеждането на този термин има за цел да помогне да се открие онова, което ни поставя в контекст на непосредствената среда в древна Атина и да ни изведе на пътя на развитието на езика и на харизмата на речта.

Първите срещи с термина “демагог” са в лексиката на Тукидид и Аристофан, после думата се появява в ораторската проза и накрая става достойние на философите. Разглеждането на еволюцията на понятието е интересно не само по себе си – то позволява да се уточни характеристиката на възгледите на древните автори, които го употребяват в различен контекст с невинаги съвпадащи значения и нюанси⁶.

Старогръцкият термин “демагог” е съставен от сливането на съществителното “δῆμος” (“демос”, в повечето случаи “народ”) и

глагола “ἄγω” (“аго”– “водя”, “ръководя”, “командвам”, “управлявам”). Характерната употреба на думата в изворите често носи неутрален смисъл с познатото значение на “народен водач” (Lys. 178, 33; Isocr. 184 d; Arist. Ath. Pol., 27, 1, за Перикъл) . По същество изследването на термина в по-ранно време се затруднява поради учудващо рядкото му използване в V в. пр. Хр. В съвременните разработки се настоява, че последните 30 години на века са белязани по-скоро с фразата “простат на народа”, която по данни от Есхил и Херодот изглежда е по-стара от “демагог”⁸. Понякога терминът се определя като синоним на по-благоприличното понятие “πρωτάτης” – “закрилник”, “защитник”, “бранител”, “вожд”, “началник”⁹. Реално погледнато, още Херодот, като характеризира Клистен, го нарича простат на народа и го смята не само за защитник, но и за водач на демоса (ср. Arist. Athen. Pol., 20, 4). Еволюцията на социалните отношения в Атина обаче естествено трябвало да наложи отпечатък и на изменението на понятията простат – демагог.

Всъщност най-ранният автор за “демагог” е Тукидид. Този термин изглежда има предвид античният автор, когато говори за приемниците на Перикъл (Thuc. II, 65, 10; ср. III, 36, 6; IV, 23, 3). За пръв път пряката употреба на думата е по отношение на Клеон. Античният историк го нарича “най-неистовия от гражданите” (βιαιότατος τῶν πολιτῶν) (Thuc. III, 36, 6) и демагог (Κλέων ὁ ἀνήρ δημαγωγός) на когото вярвало мнозинството (Thuc. IV, 21, 3). Това е и най-обсъжданият в античната и съвременна историография атински демагог. Общеизвестно е рязко отрицателното отношение на Тукидид към Клеон като личност и към неговата политическа програма. Клеон бил политически опонент на Тукидид и именно на Клеон историкът бил “задължен” за своето изгнание (във всеки случай по мнението на самия Тукидид). В редица публикации симпатиите и на съвременните автори не са на страната на демагога¹⁰. Клеон се вижда в литературата като “личен враг” на историка Тукидид¹¹. В същото време е особено показателно, че никъде в “История на Пелопонеската война” Клеон не е наречен “грабител”, “мошеник”, “лош”, “лъжец”, “безчестен”, епитети, които по-късно го съпътстват, а характеризират и неговите последователи¹². Макар и да е ясно доказано в публикациите отрицателното отношение на античния

автор към Клеон именно Тукидид представя негово положително качество – красноречието на демагога, влагайки в устата му умела ораторска реч, произнесена пред народното събрание (Thuc. – III, 37 – 40).

В изложението на Тукидид речите в народното събрание заемат важно място. Речите тръбвало да въведат читателя или слушателя не само в историческата обстановка, но и в повечето случаи по замисъл на автора, да представят характеристики, портрети на въпросните ръководни лица¹³. В този смисъл Клеон застава пред нас в светлината на ораторска изява.

В Античността владенето на публичното изказване предполага наличието на лично богатство за обучение в словото (Вж. напр.: Plato. Res., 456 d). Историческата традиция обаче не е съхранила данни за това на какво, при кого и как се е учил Клеон. Има сведения за оставеното от него имущество след смъртта му, състоящо се от 50 таланта (Aelian. Var. Hist., X, 17). Освен това наследената от баща му кожарска работилница (Аристофан постоянно го нарича Кожар) би трябвало да му осигури приличен доход. Според някои автори през 427/26 г. пр.Хр. той е влизал в колегията на хелинотамиите, което трябва да свидетелства за неговата принадлежност към разряда на състоятелните пентакосиомедимни¹⁴. Въз основа на богатството му се предполага, че е възможно Клеон да е получил някакво образование¹⁵, което способства за неговите ораторски изяви. Само намек за това има единствено в комедията на Аристофан “Конниците” (Agraph. Equ., vv. 191 – 193, ed. V. Coulon). Изглеждат основателни твърденията, че към края на V в. пр.Хр. на политическата арена в Атина вече излизат държавни дейци, преминали специално обучение по ораторско изкуство, които съчетават природните способности с придобитата ораторска техника¹⁶.

Не случайно Тукидид представя Клеон като красноречив оратор и нещо повече, като лице, което е излязло на специалната площадка за ораторите в народното събрание и произнася публични речи (Thuc. III, 36, 6; IV, 21). Сега няма да се обсъждат особеностите на Клеоновото публично изказване, заслужило в науката определението “Клеонов стил”¹⁷. Ще се подчертае само, че данните от Тукидид недвусмислено свързват първата употреба на термина “демагог”, пряко обозначаващ Клеон, с публичните речи, при това, без да се забелязва

негативен оттенък на думата. У Тукидид значението на “демагог” насочва към политически деец, който владее словото, трибуната и аудиторията. Благодарение на своя ораторски успех Клеон става вожд на народа – демагог. В първата употреба на термина безспорно се съдържа критика към политическия лидер, но това е контекстът, а не негативния нюанс на самата дума.

Съдбата на другия известен атински демагог – Хипербол, го обрича да остане вечно на “второ място” след Клеон. Но живият му ум и неговата ловкост му донасят богатство (A ρ ph. Nub., v. 1065 sqq.), с което е възможност да си осигури образование¹⁸. За това има ясно свидетелство в комедията “Облаците” на Аристофан. В нея Сократ привежда като пример успеха на Хипербол, който изучил всички риторически хитрости, като заплатил един талант за своето обучение (A ρ ph. Nub., v. 876). За неговата подготовка при софистите свидетелстват и косвени данни (споменавайки отново, че политическият успех в Атина е практически невъзможен без риторическо образование). Разбира се, трябва да се вземе под внимание преувеличаването, но целта на Аристофан в комедията “Облаците” е да осмее алчните софисти, така че самият факт за полученото от Хипербол риторическо образование едва ли може да бъде просто измислица. Към 424 г. пр. Хр. Хипербол вече е един от видните атински политици. Кариерата му е обичайна за радикалните атински лидери. Първоначално трябвало да се привлече вниманието на съгражданите чрез изяви в съда, а след това да се премине към радикални външно-политически призиви. Обстановката по време на Пелопонеската война способства за такива действия. И действително, в ранните комедии на Аристофан той е изобразен като любител на съдебните процеси (A ρ ph. Ach., vv. 846 – 847). Смъртта на Клеон през 422 г. пр.Хр. извежда Хепирбол на лидерски позиции сред радикалите. В Аристофановата комедия “Мира”, поставена през 421 г. пр. Хр., Хипербол е представен вече като главен демагог-оратор в Атина. В стиховете звучи: “...на Пникс кой владее днес трибуната?/ Хипербол има тази територия.” (A ρ ph. Pax., vv. 679 – 684, пр. Ал. Ничев). Тези няколко податки от комедиите на Аристофан достатъчно ясно разкриват положителни качества на демагога Хипербол: риторическо образование и като следствие умели изказвания в атинския съд и народно събрание¹⁹.

По такъв начин Аристофан показва необходимия атрибут на атинския демагог – умелото слово. Не би било пресилено да се каже, че сведенията за Хипеброл задълбочават представата ни за някои положителни оттенъци във възприемането на термина “демагог” от неговите съвременници и за връзката му с красноречието.

Следващата позната ранна, пряка употреба на “демагог”, е в комедиографията. Терминът е фиксиран в комедията “Конниците” на Аристофан, поставена през 424 г. пр.Хр. В пряката реч на първия слуга се казва: “демагозите са хора без морално поведение, долни и невежи” (пр. Ал. Ничев) (Arph.Equ., vv. 191 – 193). Още в първата среща с термина при Аристофан се очертава борбата на атинския автор с демагозите²⁰. Поетът подлага на критика недостойните вождове на атинската демокрация и тези недостатъци в общественнополитическия живот, които са се породили от войната. По същество Аристофан избира за главна мишена на своите насмешки слабостите, увлеченията и страстите на атинските граждани или на отделни лица. Но главен обект на неговите нападки е демагогът Клеон.

Както и карикатурно да го изобразява поетът, той не пропуска да охарактеризира неговите словесни изяви. Още в първата си дошла до нас комедия “Ахарняни” драматургът набелязва особености на Клеоновото публично изказване. Демагогът кипи, клокочи, плюе и се облива със слюнки (Arph. Ach., v. 382). Сетне е показателно дори само името, с което го нарича комедиографът в “Конниците” – Пафлагонец (от глагола *παφλάζω* – “шумя”, “клокоча”, “кипя”), което е алюзия за непристойното ораторско поведение на Клеон в народното събрание и насочва към неговия гръмък глас и бурна реч. Не един път Аристофан се надсмива над неговото силно, звучно слово, определяйки го като “кресльо” (*κεκράκτης*) (Arph. Equ., v.137, 256), (*κεκράξιδάμας*) (Vesp., v. 256, 596), който оглушил с викове цяла Атина (Arph. Equ., v. 311). Гласът му бучи като бурен вятър (Arph. Equ., v.137), прилича на шума на Киклобор, водопада в Атика (Arph. Vesp., v.1034). Когато произнася речи Пафлагонецът хвърля скали (Arph. Equ., v. 628), със своите викове той заставя целия народ да трепери (Arph. Equ., v. 272, 311). Този хиперболизиран образ на Клеон практически набелязва характерна черта на демагога – неговото шумно, кресливо красноречие и зарежда термина с голяма доза негативизъм.

Аристофан поднася “любимия” си персонаж смешен, както и трябва да бъде в комедията. Но шаржът и карикатурата както и да изкривяват истинския образ на човека или събитието, все пак в основни черти трябва да съответстват на действителността, иначе чрез тях няма да се познае срещу кого или какво са насочени. Ето защо изображението на Клеон в пиесите трябва в основни линии да съответства на действителността. Аристофан може много да пресилва краските, но не може да му приписва съвсем несвойствени черти на характера или действия. При цялата карикатурност образът на Клеон съдържа правилна, запомняща се от зрителите оценка, в него е избрано качество, което напълно изразява съществена особеност на демагога. Зад насмешката в комедиите се крият ораторските изяви на Клеон, неговият специфичен начин на обръщение към мнозинството, признание за неговите ораторски способности.

Като продължение Аристотел говори за страстта в публичните изяви на Клеон. Той се отнася укорително към държанието на демагога на ораторската трибуна и казва, че демагогът пръв започнал да крещи от трибуната, използвайки ругателства и хули (Aristot. Athen. Pol., 28, 3). Плутарх добавя, че на трибуната Клеон завързвал плаща си отдолу и се удрял по бедрата, бягал и едновременно говорел (Plut. Nic., 8, 4), което било неприемливо поведение за тогавашните разбирания. Лукиан внася своя дял като потвърждава владееенето на ораторската трибуна от демагога (Luc. Timon., 30). Допълненията в по-късната писмена традиция позволяват да се твърди, че мнението за Клеон като оратор през цялата Античност е неблагоприятно. Нито съвременните му, нито следващите антични писатели го споменават с добра дума. Разбира се, всяка характеристика е субективна, но не бива да се подлага на съмнение фактът, че Клеон е бил оратор, макар и темпераментен, и несдържан. Следва да се отбележи, че позицията демагог – оратор – публично слово се затвърждава с новия стил на изказванията на Клеон²¹. Неговите грубоватост, жестикулации по време на публичните му изяви, прякото му обръщение към народното събрание потвърждават различен нюанс на термина “демагог”. Думата се изпълва с ново, отрицателно съдържание по повод на ораторските прийоми на демагога Клеон.

Терминът в този негативен смисъл получава широко разпространение в следващия IV в. пр. Хр. Ораторската проза например,

признава дарбата за красноречие на демагозите, които завладяват ораторската трибуна, но със словото си довеждат града до безумия (Isoc. De Pace., 121, 124). Есхин роптае, че подобни оратори, беснещи на трибуната, водят държавата към гибел (Aesch. III, 4, 130). Демостен отбелязва злоупотребите на демагозите, които дават съвети на гражданите и след това делата на полиса вървят зле, а за тях – прекрасно, доходите на държавата спадат, а тяхното състояние се увеличава (Dem. II, 22; V, 1, 3, 22, 25 – 29). Аристотел свидетелства за своето съвремие, че сега с разцвета на ораторското изкуство, демагози стават тези, които умеят красиво да говорят (Arist. Pol. 5, 4, 4, 1305 a, 10), но и съвсем затвърждава лошия смисъл на думата. Той се изказва неодобрително за демагозите на различни места и в “Атинската полития”. Заради тяхното настъргване държавата все повече отслабва, политическото положение се влошава, те се стремят да се харесат на множеството с оглед настоящия момент (Arist. Athen. Pol., 26, 1; 28, 1, 4). Според философа демагозите са необуздани, разюздани и погубват демокрацията (Arist. Pol. 4, 1, 1304 в, 20 sqq.). Могат да бъдат добавени още свидетелства от писмената традиция, но и така е достатъчно ясно, че за IV в. пр. Хр. самото название “демагог” се превръща в обвинение.

Направеният опит да се даде едно свободно тълкуване на термина “демагог” не се спира толкова на въпроса за истинското раждане на думата в смисъла, в който би го разбрал един съвременен лингвист, колкото на въпроса за корените на думата и за нейната промяна във възприятията на съвременниците ѝ. Съпоставката на свидетелствата за “демагог” неизбежно ни поставят пред алтернатива: кой от двата основни нюанса на този термин може да се смята първичен и кой вторичен? Писмената традиция илюстрира два последователни етапа от развитието на термина в атинската среда: може да се допусне, че първоначално думата няма лош смисъл и още с нейната поява тя се свързва с умелото публично изказване, с ораторската реч; преломът в нейното съдържание настъпва в комедията и негативното значение на “демагог” става доминираща традиция.

Най-ярко са отразени ораторските умения на демагога Клеон. С него се ознаменува фактът, че в края на V в. пр.Хр в политическия живот навлиза ново поколение държавни дейци, които са преминали

специално обучение по ораторско изкуство, за което като пример служи и Хипербол. Подобни държавни дейци вдъхват на термина новото значение на “публично слово, ораторско умение”. Демагозите започват да злоупотребяват с красноречието и се обръщат против държавата, предизвикват раздори и превръщат местата за политическо действие в ринг. Те се намират в центъра на общественото внимание и стават най-лакомата хапка за атинските комедиографи. Именно комедията окончателно компрометира тази дума, като я прави синоном на бърбивец, лъжец, ласкател, користолюбец, заиграващ се с народа публичен говорител (вж.: *Agph. Ach.*, v. 6; *Equ.*, v. 47–52; 248, 258, 269–270; 290, 332, 370, 444, 633, 684, 713, 720, 730, 956, 826–827, 867, 1032; *Nub.*, v. 591). Зад “демагог” застава новата реалност на социалнополитическия живот в след-периклова Атина. Драматурзите, които живеят с проблемите на съвременниците си не можели да не реагират на това – те и дават на новото съдържание на думата “право на живот”.

Причината се крие в историческата обстановка. Пелопонеската война е средата, в която се рушат ценности, морал и се променя лексиката. Терминът “демагог” започва да обозначава качествата на новите политици и думата получава както известния политически смисъл “народен водач”, така и оттенъка на нееднозначно красноречие.

Атина в последната третина на V в. пр. Хр. може да бъде пример за промяна на политическата терминология по смислов път. Старите термини, които със сигурност са се използвали като “простат на народа” и др., продължават пътя си, но започват да се появяват други термини, наситени с ново съдържание като “демагог”. Ако накрая се върнем към понятията простат – демагог, то трябва да заключим, че с развитието на кризата на атинската демокрация, започнала, както сполучливо отбелязва Тукидид (II, 65, 10–11), в 20-те години на V в. пр. Хр., простасията губи своите позитивни качества, като се превръща в демагогия. А терминът “демагог” влиза в езиковата практика и в нея намират отзвук нравите на атиняните, регистрира се едно опорочаване на публичното слово.

БЕЛЕЖКИ

¹ Едно фундаментално изследване се явява многогласният труд, подготвен от германски учени и колеги от други страни под редакцията на Е.

Ch. Welskopf: Социале Типенбegriffe im alten Griechenland und ihr Fortleben in den Sprachen der Welt/ Hrsg. von E. Ch. Welskopf. Bd. 1 – 3. В. 1981 – 1985 (Т. 1 от Омир до Аристотел. В останалите томове се разглежда употребата на гръцки термини в новите езици).

² **Connor, W. R.** The New Politicians of Fifth Century Athens. Princeton, 1971, p. 140, 153 – 156; **Родс, П. Дж.** Кому принадлежала власт в демократических Афинах? – Вестник древней истории, 1998, № 3, с. 18.

³ **Бергер, А. К.** Политическая мысль древнегреческой демократии. М., 1966, с. 158; **Finley, M. I.** Athenian Demagogues. – Past and Present, № 21, 1962, pp. 3 – 24; **Perlman, S.** The Politicians in the Athenian Democracy of the Fourth Century В. С. – Athenaeum, N. S.–XLI, fasc. III/IV, 1963, pp. 327 – 355; **Фролов, Э. Д.** Греческие тираны (IV в. до н. э.), Л., 1972, с. 20 сл.; **Пак той.** Политические лидеры афинской демократии. – В: Политические деятели античности, средновековья и нового времени. Л., 1983, с. 6 – 22; **Нерсесянц, В. С.** Политические учения Древней Греции. М., 1979, с. 201 ; **Harding, P.** Rhetoric and Politics in Fourth-Century Athens. – Phoenix, Toronto, 1987, XLI, pp. 27 – 30; **Вебер, М.** Социология на господството. Социология на религията. С., 1992, с. 106 – 107; **Сартори, Дж.** Теория на демокрацията. Кн. 2. Класическите проблеми. С., 1992, с. 6.

⁴ **Богданов, Б.** История на старогръцката култура. С., 1989, с. 179.

⁵ Сходна задача авторът си е поставил и при изследването на други древногръцки термини. Вж.: **Монева, С.** Термини за публичното ораторство в класическа Атина (сравнително-исторически данни): 1. Техне. – В: България, българите и Европа – мит, история, съвремие. Т. V, В. Търново, 2012, с. 121 – 134; **Пак тя.** Термини за публичното ораторство в класическа Атина (сравнително-исторически данни): 2. Ретор. – В: България, българите и техните съседи през вековете. Изследвания и материали от научната конференция в памет на доц. д-р Христо Коларов (30 – 31. 10. 1998). В. Търново, 2001, с. 33 – 55.

⁶ За предприятия анализ са използвани още някои речници и лексикони: **Todd, O. J.** Index Aristophaneus. Camb. Mass., 1932; **Betant, E.-A.** Lexicon Thucydideum. V. I – II. 2. Ausg, Hildesheim, 1963; **Bonitz, H.** Index Aristotelicus. Berlin, 1870; **Bailly, M. A.** Dictionnaire Grec-Français. 11-me éd. Paris, 1950.

⁷ Древнегреческо-русский словарь / Состав. **И. Х. Дворецкий.** Т. I. М., 1958, δῆμαγῶγός – народен водач, държавен деец, управник; **Bailly, M. A.** Dictionnaire..., δῆμαγῶγός – който води и управлява народа (Lys. 178, 33).

⁸ **Bonner, R.** Aspects of Athenian Democracy. N.Y., 1967, p. 50; **Connor, W. R.** Op. cit., p. 110. Вж. също: **Гущин, В. Р.** Простаты и демагоги в “Политике” Аристотеля. – В: Политическая история и историография. От античности до современности. Петрозаводск. 1994.

⁹ **Строгеецкий, В. М.** Полис и империя в классической Греции. Н. Новгород, 1991, с. 54.

¹⁰ Водачите на демокрацията след Перикъл се оценяват различно от историците на Античността. Литература по въпроса вж. в: **Пельман, Р.** Очерк греческой истории и источниковедения. СПб., 1910, с. 188; **Dorey, T. A.** Aristophanes and Kleon. – Greece and Rome. 2 ser. V. 3, 1960, № 2, p. 136; **Корзун, М. С.** Социально-политическая борьба в Афинах 444 – 425 гг. до н. э. Минск, 1975, с. 76; **Зайцев, А. И.** Перикл и его приемники. – В: Межвузовский сб. Л., 1983; **Kraus, W.** Aristophanes' politische Komödien. Wien, 1985, S. 172 – 175; **Сахненко, Л. А.** Демагог Клеон. – Вестник древней истории, 1991, № 4, с. 71 – 81.

¹¹ **Карпюк, С. Г.** Гипербол, “человек негодный”. – Вестник древней истории, 1998, № 4, с. 142.

¹² **Пактам.**

¹³ **Woodhead, A. C.** Thucydides' Portrait of Cleon. – Mnemosyne. Ser. 4, V. 13, 1960, pp. 289 – 317.

¹⁴ **Busolt, G.** Griechische Geschichte bis zur Schlacht bei Chaironeia. Bd 3. T. 2. Gotha, 1904, S. 998. Anm. 1, 1020; **Renaud, R.** Le démagogue Cléon. – Les Études Classiques. T. 41, 1973, № 2, p. 182.

¹⁵ **Kraus, W.** Op. cit., S. 170.

¹⁶ **Соболевский, С. И.** Аристофан и его время. М. 1957, с. 100; **Исаева, В. И.** Античная Греция в зеркале риторики. Исократ. М., 1994, с. 5.

¹⁷ **Полонская, К. П.** Сатирический образ демагога в комедиях Аристофана. – В: Аристофан. Сборник статей. М., 1956, с. 64; **Вебер, М.** Цит. съч., с. 268.

¹⁸ **Whithman, C. H.** Aristophanes and Comic Hero. Camb., Mass. 1964, p. 29; **Карпюк, С. Г.** Цит. съч., с. 142 – 143.

¹⁹ В съвременната литература често се следва тенденцията от античната историография и Хипербол се определя с епитета “негоден”, без да се отбелязват някои негови положителни качества. Вж. напр.: **Westluke, H. D.** Individuals in Thucydides. Camb. 1968, p. 13; **Baldwin, B.** Notes on Hyperbolus. – Acta classica. Cape Town. 1971, 14, p. 151. Политическите изяви на демагога основно вж.: **Карпюк, С. Г.** Цит. съч., с. 146 и сл.

²⁰ Подробно вж.: **Соболевский, С. И.** Цит. съч., с., 186 и сл.; **Dearden, C. W.** The Stage of Aristophanes. L. 1976, p. 8, 25, 27; **Edmunds, L.** Cleon, Knights, and Aristophanes' Politics. N. Y.- L., 1987, *passim*; **Russo, C. F.** Aristophanes an Author for the Stage. L.-N. Y., 1994, pp. 131 – 132.

²¹ За стила на Клеон вж.: **Connor, W. R.** Op. cit., p. 118, ef. 134, 143 – 150.

ЛИТЕРАТУРА

Бергер, А. К. Политическая мысль древнегреческой демократии. М., 1966.
Богданов, Б. История на старогръцката култура. С., 1989.

- Вебер, М.** Социология на господството. Социология на религията. С., 1992.
- Гущин, В. Р.** Простаты и демагоги в “Политике” Аристотеля. – В: Политическая история и историография. От античности до современности. Петрозаводск, 1994.
- Древнегреческо-русский словарь / Состав. И. Х. Дворецкий. Т. I. М., 1958.
- Зайцев, А. И.** Перикл и его приемники. – В: Межвузовский сборник. Л., 1983.
- Исаева, В. И.** Античная Греция в зеркале риторики. Исократ. М., 1994.
- Карпюк, С. Г.** Гипербол, “человек негодный”. – Вестник древней истории, 1998, № 4, с. 142 – 155.
- Корзун, М. С.** Социально-политическая борьба в Афинах 444 – 425 гг. до н. э. Минск, 1975.
- Монева, С.** Термини за публичното ораторство в класическа Атина (сравнително-исторически данни): 1. Техне. – В: България, българите и Европа – мит, история, съвремие. Т. V, В. Търново, 2012, с. 121 – 134.
- Монева, С.** Термини за публичното ораторство в класическа Атина (сравнително-исторически данни): 2. Ретор. – В: България, българите и техните съседи през вековете. Изследвания и материали от научната конференция в памет на доц. д-р Христо Коларов (30 – 31. 10. 1998). В. Търново, 2001, с. 33 – 55.
- Нерсесянц, В. С.** Политические учения Древней Греции. М., 1979.
- Пельман, Р.** Очерк греческой истории и источниковедения. СПб., 1910.
- Полонская, К. П.** Сатирический образ демагога в комедиях Аристофана. – В: Аристофан. Сборник статей. М., 1956, с. 56 – 80.
- Родс, П. Дж.** Кому принадлежала власть в демократических Афинах? – Вестник древней истории, 1998, № 3, с. 16 – 26.
- Сартори, Дж.** Теория на демокрацията. Кн. 2. Класическите проблеми. С., 1992.
- Сахненко, Л. А.** Демагог Клеон. – Вестник древней истории, 1991, № 4, с. 71 – 81.
- Соболевский, С. И.** Аристофан и его время. М. 1957.
- Строгецкий, В. М.** Полис и империя в классической Греции. Н. Новгород, 1991.
- Фролов, Э. Д.** Греческие тираны (IV в. до н. э.). Л., 1972.
- Фролов, Э. Д.** Политические лидеры афинской демократии. – В: Политические деятели античности, средновековья и нового времени. Л., 1983.
- Bailly, M. A.** Dictionnaire Grec-Français. 11-me éd. P., 1950.
- Baldwin, B.** Notes on Hyperbolus. – Acta classica. Cape Town. 1971, 14.
- Betant, E.-A.** Lexicon Thucydideum. V. I – II. 2. Ausg. Hildesheim, 1963.

- Bonner, R.** Aspects of Athenian democracy. N.Y., 1967.
- Bonitz, H.** Index Aristotelicus. Berlin, 1870.
- Busoit, G.** Griechische Geschichte bis zur Schlacht bei Chaironeia. Bd 3. T. 2. Gotha, 1904.
- Connor, W. R.** The New Politicians of Fifth Century Athens. Princeton, 1971.
- Dearden, C. W.** The Stage of Aristophanes. L., 1976.
- Dorey, T. A.** Aristophanes and Kleon. – Greece and Rome. 2 ser. V. 3, 1960, № 2, 15 – 23.
- Edmunds, L.** Cleon, Knights, and Aristophanes' Politics. N.Y.- L., 1987.
- Finley, M. I.** Athenian Demagogues. – Past and Present, 21, 1962, 3 – 24.
- Harding, P.** Rhetoric and Politics in Fourth-Century Athens. – Phoenix, Toronto, 1987, XLI, 27 – 30.
- Kraus, W.** Aristophanes' politische Komödien. Wien, 1985.
- Perlman, S.** The Politicians in the Athenian Democracy of the Fourth Century B. C. – Athenaeum, N. S. – XLI, fasc. III/IV, 1963, 327 – 355.
- Renaud, R.** Le démagogue Cléon. – Les Études Classiques. T. 41, 1973, № 2, 18 – 32.
- Russo, C. F.** Aristophanes an Author for the Stage. L.- N.Y., 1994.
- Todd, O.J.** Index Aristophaneus. Cambr., Mass., 1932.
- Welskopf: E. Ch.** Soziale Typenbegriffe im alten Griechenland und ihr Fortleben in den Sprachen der Welt/ Hrsg. von E. Ch. Welskopf. Bd. 1 – 3. B. 1981 – 1985.
- Westluka, H. D.** Individuals in Thucydides. Cambr., Mass., 1968.
- Whithman, C. H.** Aristophanes and Comic Hero. Cambr., Mass. 1964.
- Woodhead, A. C.** Thucydides' Portrait of Cleon. – Mnemosyne. Ser. 4, V. 13, 1960, 289 – 317.